

МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ. РЕСТАВРАЦІЯ

Barbara Maria Gawęcka

Katedra we Włocławku – prace restauratorskie na przełomie XIX i XX wieku

Висвітлюється питання реставрації Влоцлавського кафедрального собору на переломі XIX і XX століть. Звертається увага на ролі архієреїв Вінцентія Теофіля Хосьцяка Попеля та Александра Казімежа Бересневича, а також реставраторів Тадеуша Стриєнського і Константина Войцеховського.

Ключові слова: реставрація пам'яток старовини, кафедральний собор, перебудова.

Celem artykułu jest przybliżenie tematyki konserwacji katedry włocławskiej, która miała miejsce na przełomie XIX i XX wieku.

W owym czasie, oprócz wyżej wymienionej świątyni, restaurowano – na terenach dzisiejszej Polski – także inne kościoły katedralne, między innymi katedrę w Kielcach, Tarnowie, Krakowie, Płocku, Sandomierzu i Przemyślu.

Pierwotna katedra włocławska była drewniana, kolejna zaś zbudowana na jej miejsce kamienna, wykonana w stylu romańskim. Według tradycji wzniesiona została staraniem biskupa Michała Godziemby. Po spaleniu przez Krzyżaków w 1329 r., rozpoczęto budowę obecnej katedry, usytuowanej powyżej skarpy wiślanej, na południe od pierwotnej świątyni. W 1340 r. biskup Maciej z Gołańczy poświęcił kamień węgielny pod przyszły kościół. Do 1365 r. zbudowano prezbiterium i południową zakrystię. Korpus kościoła ostatecznie ukończony został na początku XV wieku. W 1463 r. wzniesiono szczyt zachodni i rozpoczęto budowę wież, z których północną ukończono w 1511 r., a południową w 1526 r. W dalszych latach dobudowywano doń kolejne kaplice. Już w XVIII wieku prowadzono prace remontowe w kościele.

W drugiej połowie XIX w. katedra była bardzo zaniedbana. Biskup Wincenty Teofil Chościak Popiel, krótko po objęciu biskupstwa, postanowił nadać jej monumentalny charakter, poprzez nadbudowanie wież. Brat biskupa – Paweł

Popiel, zarekomendował do tego zadania Tadeusza Stryjeńskiego. Jak donosił „Przegląd Katolicki” z 1893 r., katedra przed restauracją *wyglądała [...] nadzwyczaj brudno, zeszepecona najrozmaitszemi stylowemi naleciałościami. Można tam było obok gotyku znaleźć i romanizm, i renesans, i baroco a nawet i bezstylowość, jakkolwiek według pierwotnej myśli pierwszego architekta miał być stale zachowany gotyk, ten bodaj najwłaściwszy styl świątyni katolickich. Początek gruntownej restauracji dał więc w r. 1883 J. E. Arcybiskup Popiel, gdy jeszcze pozostawał na biskupstwie kujawsko-kaliskiem. Postanowiono zacząć od wież, gdyż były dotychczas niewysokie i w stylu romańskim z przymieszką baroco, zatem nieodpowiednie do przewodniego stylu całej katedry. Fundusz na to zdobyto ze sprzedaży starożytnego kielicha, prawdopodobnie pochodzącego z pierwszej połowy XVI w.*

Prace zaczęto w 1878 r. od restauracji kaplicy Zwiastowania NMP. Następny etap prac (w 1882 r.) obejmował remont więźby dachowej nad prezbiterium; wówczas zmieniono także barokowy gzyms wieńczący ściany zewnętrzne prezbiterium i wykonano nowy z profilowanej cegły. Postanowiono przebudować wieże. Jak podaje ks. Kazimierz Jung w 1900 r., Biskup *nie mogąc znieść, aby na tak poważnej świątyni górowały po nad dach zupełnie nieodpowiednie, gruszkowatej barokowej formy zakończenia wież frontowych [...] postanowił wszelkimi sposobami temu zaradzić.*

Projekty wież wykonał Tadeusz Stryjeński. O owych projektach pisał w swojej publikacji z 1883 r. Władysław Łuszczkiewicz. Stryjeński, nie mogąc nadzorować na miejscu prowadzonych prac, zrezygnował z dalszego prowadzenia restauracji katedry. W 1883 r. mianowano na biskupa ks. Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza, który kontynuował dzieło poprzednika. W owym czasie projekty przebudowy wykonał i nadzór nad pracami przejął Konstanty Wojciechowski. Podczas realizacji przebudowy wież, projekty Stryjeńskiego uległy modyfikacji. A jak podaje J. Frycz: *co gorzej, w latach 1891–1901 Wojciechowski przeprowadził według własnych planów restaurację całej katedry wraz z kaplicami. Prace te, jak dalej pisze, nie liczyły się nie tylko z nawarstwieniami nowożytnymi [...], ale także ze średniowiecznym detalem architektonicznym.*

Prace pod kierunkiem Wojciechowskiego prowadzone były w latach 1886–1901. Wówczas dobudowano od strony północnej kaplice św. Józefa, św. Barbary i św. Teresy oraz kruchtę. Podwyższono sklepienia w zakrystiach, dobudowano górną kondygnację nad kapitularem i sąsiadującymi z nim kaplicami. Przebudowano kaplicę NMP i św. Kazimierza. Wykonano także nowe szczyty. Maswerki w oknach ze sztucznego kamienia zamieniano na wykonane w piaskowca szydlowieckiego. Przy odtwarzaniu sklepień gotyckich nadano żebrom inne profile oraz wymieniono służki. W prezbiterium ustawiono figury

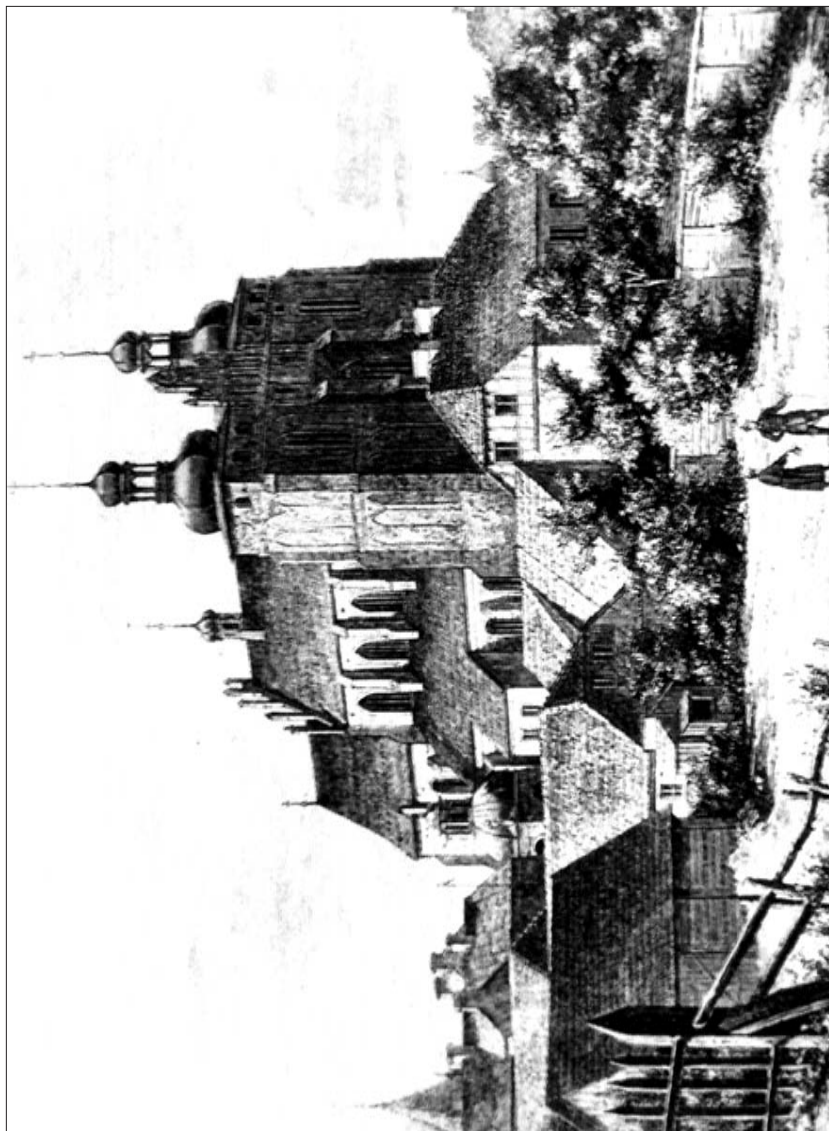
świętych, a nad łukiem tęczowym Grupę Ukrzyżowania. Usunięto także stary ołtarz główny i wymieniono go *nowym dębowym, wykonanym u Szpetkowskiego w Poznaniu z męską marmurową z kamienia węgierskiego [...]. Polichromii i złocenia wielkiego ołtarza dokonał p. Linde.*

W Muzeum Narodowym w Warszawie zachowały się projekty ołtarza głównego i wspornika, wykonane przez Konstantego Wojciechowskiego. Jak dowiadujemy się z publikacji wydanej w 1900 r., pod tytułem: *Katedra Włocławska (krótki rys historyczny m. Włocławka, Katedry i Dyecezyi włocławskiej): wszystkie ołtarze boczne przy filarach będące, usunięto lub zburzono. Dawne organy z epoki barocco, jako zdezelowane i nieodpowiednie naszej świątyni, rozebrano, chór na nowo wraz z bogatą balustradą gotycką urządzono.*

Obraz Strobla, pt. Wniebowzięcie NMP, będący pierwotnie w ołtarzu głównym, ujęto w neogotyckie ramy i zawieszono w kaplicy św. Józefa. Prezbiterium przyozdobiono wtedy także neogotycką, dębową boazerią z makatami. W latach 90. XIX w. zajęto się także naprawą witraży w kościele. Prace nad nimi wykonywał zakład św. Łukasza z Warszawy, prowadzony przez hrabinę Marię Łubińską. W 1892 r. złożono zamówienie na osiem witraży przeznaczonych do prezbiterium. Jak pisze Justyna Zalewska – okno centralne wypełnione zostało wówczas neogotycką kompozycją o tematyce maryjnej, projektu Konstantego Wojciechowskiego. W latach 1900–1901 bracia Stanisław i Zdzisław Jasińscy, przy współpracy Apoloniusza Kędzierskiego, wykonali polichromię katedry, która zachowała się do dziś.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w dużej mierze *restauracje zabytków w XIX w. były kreacjami artystycznymi*. Zaakcentować trzeba także fakt, iż w wielu realizacjach konserwatorskich i restauratorskich chodziło m. in. o upiększenie budowli. W publikacji Zygmunta Kruszelnickiego, pt. *Restauracja i upiększenie. Przyczynek do problematyki konserwatorskiej XIX i pocz. XX w.*, autor zajmuje się szczegółowo powyższym zagadnieniem. Zauważa, że „wzbogacające” i „upiększające” zabiegi restauratorskie dotyczyły w najwyraźniejszy sposób kościołów, zwłaszcza katedralnych, także jednak i takich, które wtórnie awansowane zostały do godności katedralnej. Podaje przykłady tego typu działań w świątyniach w Tarnowie, Kielcach, Warszawie, Przemyślu, Płocku i Włocławku. Pod koniec XIX w. silne były jeszcze w kraju tendencje do restauracji w duchu „jedności stylu”.

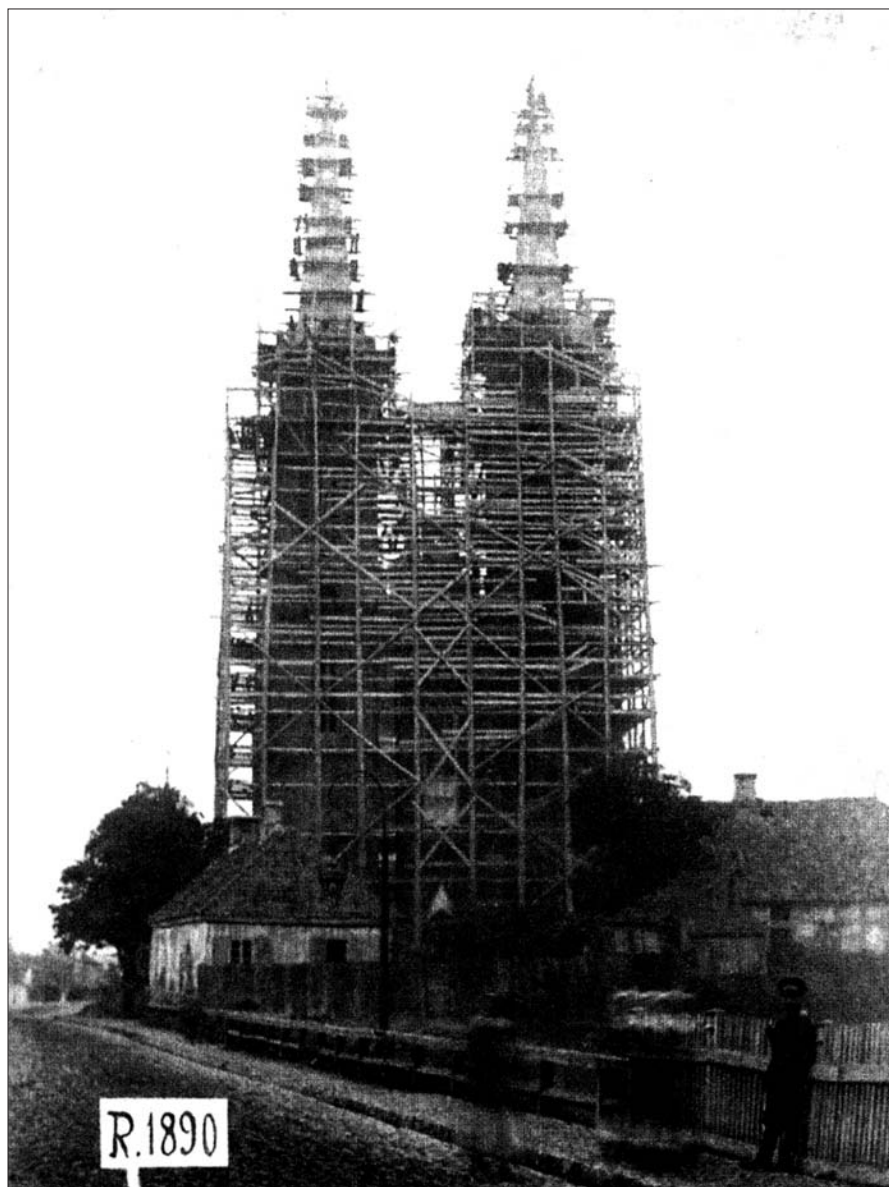
Najdobitniejszym w owym czasie przykładem takich działań, oprócz restauracji kościoła we Włocławku, były prace przy świątyni w Płocku. Różnie oceniano restaurację katedry włocławskiej. Na łamach „Przeglądu Katolickiego” z 1893 r., pisano: *dzisiaj, a tembardziej po ukończeniu prac, katedra włocławska*

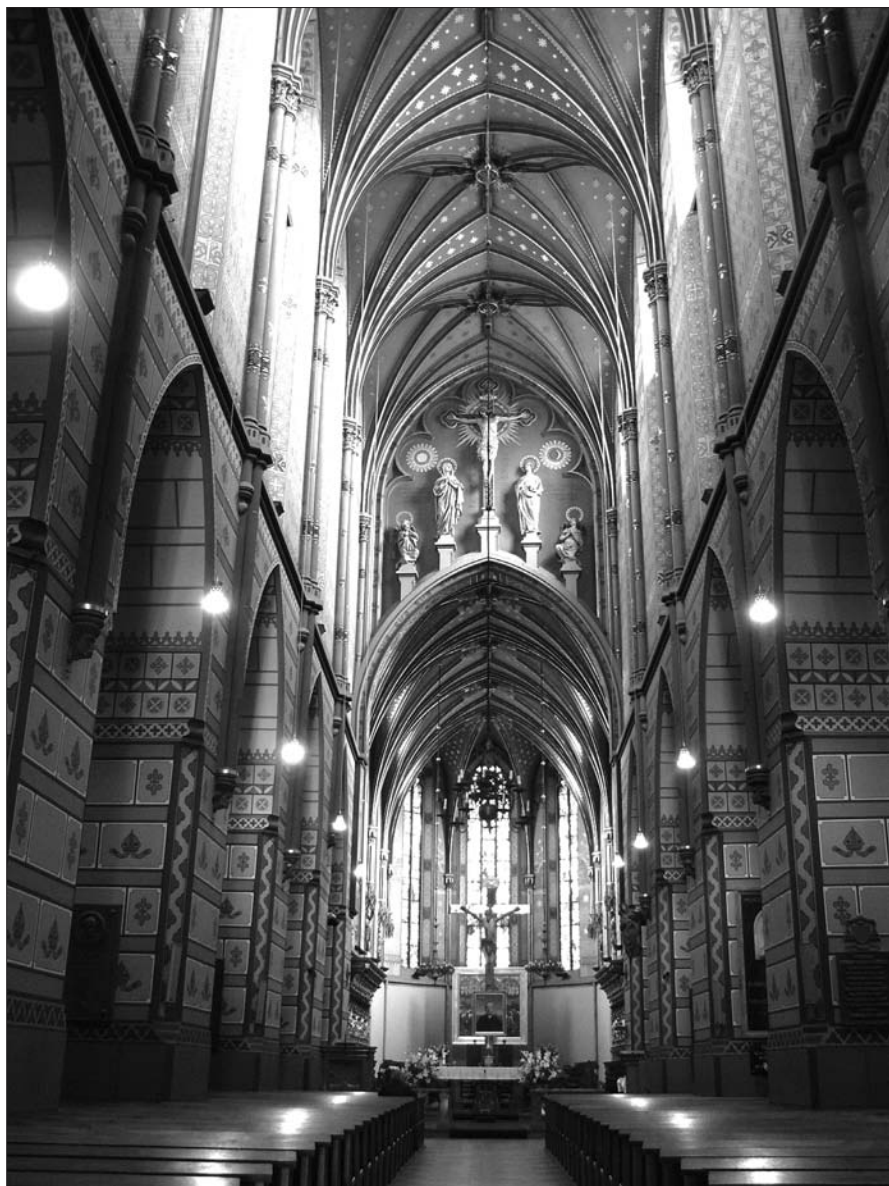
Katedra we Włocławku, rys. A. Kozarski, ryt. F. Backebusch, 1863 r., [w:] R. Hamkowska, Rozwój układu przestrzennego Włocławka od 1793 do 1918 roku, [w:] Włocławek. Dzieje miasta, tom I, od początków do 1918 r., pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 1999, s. 504

Wnętrze katedry we Włocławku, 1869 r., rys. A. Kozarski, ryt. F. Zabłocki, drzeworyt, [w:] A. Winiarski, Historia placu katedralnego we Włocławku, Włocławek 2001, s. 23

Katedra we Włocławku, fot. Marii Kochanowicz, 1890 r., [w:] A. Winiarski, Historia placu katedralnego we Włocławku, Włocławek 2001, s. 24

Wnętrze katedry we Włocławku, fot. B. M. Gawęcka, 2010 r.

Katedra we Wrocławu, fot. B. M. Gawęcka, 2010 r.

śmiało może być zaliczana do najwspanialszych świątyń w naszym kraju, nawet niekiedy i w swoim rodzaju mogłaby bez powstydzenia się stanąć obok pięknych zagranicznych kościołów [...]. Nadto katedra ta może służyć za wzór czysto gotyckiej katolickiej świątyni [...]. Z drugiej strony, jak zauważa ks. Janusz St. Pasierb, restauracja katedry we Włocławku, była ewidentnie negatywnym przykładem puryzmu na terenie Polski.

- ¹ Frycz J. Neogotyki i restauracja zabytków w Polsce // Sztuka 2 połowy XIX wieku: Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Łódź, listopad 1971. - Warszawa, 1973. - S. 173–182.
- ² Frycz J. Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795–1918. - Warszawa, 1975.
- ³ Grajner J. P. Zagadnienie przebudowy katedry włocławskiej w końcu XIX w.: Referat wygłoszony w 1957 r., UMK Toruń. Proseminarium Konserwacji Architektury, 1957 r. // Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. 218.
- ⁴ Ginsbert A. Włocławek: Studium monograficzne. - Warszawa, 1986.
- ⁵ Hankowska-Czerwińska E. Historia katedry / Tekst na podstawie opracowań historycznych R. Hankowskiej // Bujak A. Katedra Włocławska. - Warszawa, 2000. - S. 16–31.
- ⁶ Hankowska R. Rozwój układu przestrzennego Włocławka od 1793 do 1918 roku // Włocławek. Dzieje miasta. - Tom I. Od początków do 1918 roku / Pod red. J. Staszewskiego. - Włocławek, 1999.
- ⁷ Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie / Opracował A. Rottermund. - Warszawa, 1970.
- ⁸ Katalog zabytków sztuki w Polsce. - Tom XI. Dawne województwo bydgoskie. - Zeszyt 18. Włocławek i okolice / Pod red. T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego; opracowanie autorskie W. Puget i M. Paździor oraz T. Chrzanowski i M. Kornecki. - Warszawa, 1988.
- ⁹ Katedra Włocławska (krótki rys historyczny m. Włocławka, Katedry i Diecezji włocławskiej / Wydał ks. Kazimierz Jung b. Wikaryusz katedralny. - Włocławek, 1900.
- ¹⁰ Kruszelnicki Z. Restauracja i upiększenie. Przyczynek do problematyki konserwatorskiej XIX i pocz. XX w. // Toruń 1983, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, X, Nauki Humanistyczno-Społeczne. - Zeszyt 129. - S. 93–118.
- ¹¹ Lewandowski D. Bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny we Włocławku: Przewodnik. - Włocławek, 2009. - S. 29.
- ¹² Lewandowski D. Neogotyckie przebudowy gotyckich kościołów na terenie diecezji włocławskiej (Część II – Katalog zabytków): Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. J. Tajchmana, w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Archiwum Zakładu Konserwatorstwa UMK, nr inw. 288.

13. Luszczykiewicz W. Katedra wrocławska i projekt p. Stryjeńskiego jej restauracji (z dwoma tablicami). - Lwów, 1883.
14. Morawski M. Monografia Włocławka. - Włocławek, 1933 (reprint 2003).
15. M. F. Restauracja katedry we Włocławku // Przegląd Katolicki. - 1893. - ą 52. - S. 822-825.
16. Pietruszczak Z., Prondzyński W., Wróblewski oraz inni, Włocławek: Przewodnik turystyczny. - Włocławek, 1989.
17. Pasierb J. St. Ochrona zabytków sztuki kościelnej. - Poznań, 1971.
18. Strojny W. Włocławek. - Warszawa, 1970.
19. Winiarski A. Historia pałacu katedralnego we Włocławku. - Włocławek, 2001.
20. Zaleska J. Witraże Józefa Mehoffera w katedrze we Włocławku // Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu. Zeszyt 10 / Komitet redakcyjny: B. Derkowska-Kostkowska, A. Wysocka, K. Bartzowski. - Bydgoszcz, 2005. - S. 113–127.
21. Ziółkowski B. Włocławek. Kalendarium dziejów miasta. - Włocławek, 2003.

SUMMARY

Barbara Maria Gawrecka

Włocławek Cathedral – restoration works in the late 19th and early 20th century

The issue of the restoration of the Cathedral Vlotslavskoho in the late 19th and early 20th century is considered. Attention to the role of Bishops Vintsentiya Teofilya Hostsyaka Popelya and Aleksandra Kazimyezha Beresnevycha and restorers Tadeusza Stryyenskoho and Konstantina Voytsehovskoho is paid.

Keywords: monuments restoration, cathedral, rebuilding